

de „literaire sociologie” van mevrouw romein

Bart van Heerikhuizen

Het ziet er niet naar uit dat de vaksociologen veel aandacht zullen schenken aan de essaybundel, *Drielandenpunt*, die mevrouw Romein eind 1975 deed verschijnen (1). Een traditionele arbeidsdeling tussen de wetenschappen leidt er toe dat een boek met de auteursnaam "A. Romein-Verschoor" eerder door historische instituten dan door sociologische zal worden aangeschaft, eerder in vakbladen van neerlandici of historici zal worden besproken dan in die van sociologen (tenzij deze opmerking functioneert, zoals zij is bedoeld: als *suicidal prophecy*). Dat is vooral zo jammer omdat mevrouw Romein nu juist toont dat die strenge demarcaties tussen zogenaamde vakgebieden vaak beter genegeerd kunnen worden. Ze staat dan ook niet *buiten* de sociologie, maar verkeert in het grensland, dat zich uitstrekt "rondom het punt waar het gebied van de literatuur, dat van de geschiedenis en dat van de sociologie elkaar raken". (p. 6) (2), zoals ze zelf schrijft ter toelichting van de titel van haar nieuwe boek. Ik vind het een mooie titel, niet alleen omdat in deze *borderline area* nu eenmaal erg boeiend onderzoek kan worden verricht, maar ook omdat *Drielandenpunt* de prachtige streek tussen Luik, Maastricht en Aken in herinnering brengt. De tekening op de voorzijde van het boek versterkt die herinnering en daarmee de kracht van de metafoer, want wandelaars weten dat je niet meer aan grenzen denkt, wanneer je dwaalt tussen Noorbeek en Sint Maartensvoeren, Slenaken en Teuven, Epen en Sippenaeken.

Niet alleen is mevrouw Romein een soort "marginale" socioloog. In één opzicht beschouwt ze zichzelf als een socioloog *puur sang*. Ze vindt dat ze belangrijk werk heeft verzet op het terrein dat ze meestal aanduidt met de term "literaire sociologie". Deze literaire sociologie neemt in de meeste, nu gebundelde, essays een voorname plaats in. De schrijfster heeft zich in haar dissertatie, *De Nederlandse romanschrijfster na 1880*, uit 1935 (3) en in sommige later geschreven opstellen ook op dit gebied bewegen.

Toen zij in het weekblad *Vrij Nederland* werd geïnterviewd, zei mevrouw Romein: "Ik ben van '35 af voor de sociologische literatuurbeschouwing tegen de bierkaai aan het vechten. Ja (driftig) waarom die weerstand? Vooral omdat de geest die boven de wateren zweeft gered moet worden. Als je iemand probeert duidelijk te maken dat Top Naeff burgerlijk was, dat *neemt* men niet" (4).

Uit dat citaat blijken verschillende dingen. Ten eerste dat de spreekster zichzelf als een voorvechtster van de literatuur-sociologie in Nederland beschouwt. Verder dat ze daarbij vooral hamert op het kennissociologisch uitgangspunt volgens hetwelk de autonomie van een kunstwerk (en trouwens van ieder menselijk cultuurproduct) veel beperkter is dan de producenten zelf (en zij niet alleen) geneigd zijn te geloven. Ten derde blijkt uit het feit dat nu juist Top Naeff de geïnterviewde hier te binnen schoot, dat haar ideeën hierover van vóór de oorlog stammen, of op zijn minst: dat ze die ideeën soms illustreert met voorbeelden, die nogal gedateerd aandoen. De lezer van *Drielandenpunt* zal deze dingen stuk voor stuk in het boek herkennen. Die Heilige Geest bij voorbeeld treedt in de bundel meerdermalen op, zoals in de passage, waar mevrouw Romein een tijd beschrijft "toen de literatuur nog geen afstand kon nemen van haar eigen beperking en nog ver in de twintigste eeuw in meerderheid vasthield aan de gedachte, dat zij van een autonome, boven de wateren zwevende Geest vervuld was" (p. 177). Ook Top Naeff wordt in *Drielandenpunt* wederom onder de burgerlijken gerangschikt.

De pretenties van mevrouw Romein (ik bedoel met pretenties niets pejoratiefs) op literair-sociologisch terrein komen het duidelijkst naar voren in een passage in haar *mémoire's*, *Omzien in verwondering*. Ze schrijft dat in 1969 enkele "oudere-jaarstudenten" (grenzen interesseren me toch weer wel zozeer, dat ik graag had willen weten of het neerlandici, historici of sociologen waren) haar kwamen opzoeken. Ze brachten deze visite, volgens mevrouw Romein, "omdat ze nu eindelijk wel eens iets van literaire sociologie wilden zien opgenomen in hun studieprogramma-op-de-helling en bij mij terecht kwamen als 'eigenlijk de enige die zich daarmee ooit in ons land heeft bezig gehouden'. Het drong nu pas tot me door dat dat al vijfendertig jaar zo was, maar ook dat ze van mij niet moesten verwachten werkelijk thuis te zijn in alles wat intussen op dat terrein in het buitenland omgeploegd was". (5).

Het citaat van de jeugdige gasten staat weliswaar tussen aanhalingstekens, maar de zin die daar op volgt, toont dat ook mevrouw Romein meent dat ze al 35 jaar de enige Nederlandse literatuursocioloog is.

Daar is wel iets op af te dingen, al is het ook niet zo veel. De literatuursociologie is inderdaad een in Nederland nauwelijks van de grond gekomen specialisme, dat vooral na de oorlog stagneerde. Maar vóór de oorlog gebeurde er wel het een en ander. Zo bespreken de samenstellers van de bundel *Materialistische literatuurtheorie* niet alleen het werk van mensen als Walter Benjamin en Georg Lukács, maar ook dat van Herman Gorter en Henriëtte Roland-Holst, over wie mevrouw Romein nog wel zulke mooie stukken heeft geschreven (6). Men kan twijfelen aan de blijvende waarde van de analyse's van kunst en wetenschap zoals die bij voorbeeld in *De Nieuwe Tijd* verschenen, maar mevrouw Romein kan niet volhouden dat ze de eerste of enige Nederlander was, die de strijd aanbond met de Geest boven de wateren.

De zinsnede over het niet-thuis-zijn in recente vakliteratuur is aardig, omdat dit ruiterlijk toegeven van een tekort aan kennis nogal wat kracht ontnemt aan een argument waarmee Jan Blokker *Drielandenpunt* in *De Volkskrant* aanviel (7). In deze -voor een deel trefzekere- bespreking verweet Blokker de schrijfter namelijk onder meer dat haar "sociologie" "onwrikbaar" was "blijven steken" (rond 1949). Hij schreef: "bij alle namenlijsten schitteren mensen als Adorno, Chomsky, Marcuse en Fromm door afwezigheid". Dit is al een tamelijk merkwaardig viertal. Maar even later citeert de *Volkskrant*columnist een zin van mevrouw Romein, waarin de naam Lucien Goldmann voorkomt. Achter die naam schrijft hij: "(? JB)". Als hij met dat vraagteken werkelijk te kennen wil geven dat hij nog nooit van deze Goldmann heeft gehoord en dat hij vindt dat mevrouw Romein die naam niet zonder toelichting mag laten vallen, dan vraag je je toch met verbazing af wie nu eigenlijk *wie* een gebrekkige kennis van de (literatuur-)sociologie verwijt. Hoewel mevrouw Romein zelf dus ook wel weet dat haar kennis van de sociologische literatuur van de laatste jaren te wensen overlaat, valt het soms trouwens best mee met haar belezenheid. Niet alleen noemt ze mensen als Lukács en Goldmann, ze is ook op de hoogte van het werk van sociologen als Sullerot, Klein, van Ussel en niet te vergeten Wertheim ("Met Wim Wertheim werd het vriendschap op het eerste gezicht" (8)).

Dat ze de sociologische productie -van op een afstand- blijft volgen, is ook niet zo gek. De Romeins hebben altijd grote interesse voor de sociologie gehad. In 1955 noemde de socioloog van Heek Jan en Annie Romein "de eerste Nederlandse historici, die de sociologie een goed hart toedroegen" (9). Jan Romein, met zijn wet van de remmende voorsprong en zijn nogal kennis-sociologische opvatting van "theoretische geschiedenis" stond inderdaad dicht bij de sociologie (10). De heer en mevrouw Romein speelden ook een actieve rol in de Nederlandse Sociologische Vereniging (11). Het is dus niet zo vreemd dat mevrouw Romein nog steeds sociologische studies leest en voor zichzelf een plaatsje claimt in het grensgebied van de sociologie.

Soms schiet haar kennis inderdaad tekort. In *Drielandenpunt* stelt ze bij voorbeeld de vraag: "Is er ooit systematisch nagegaan hoeveel woorden van onderop in het algemeen beschaafd doordrongen en hoeveel er als 'plat' naar de volkstaal omlaag gedrongen werden?" (p. 31). Wanneer men die vraag een beetje ruim mag interpreteren (en ik neem niet aan dat de schrijfster slechts een tweetal cijfers wil horen) kan men hem bevestigend beantwoorden. De socioloog Goudsblom heeft bij verschillende gelegenheden aan deze kwestie aandacht geschonken en wel het duidelijkst in "Het algemeen beschaafd Nederlands", waarin bovendien naar een veelheid van literatuur over deze en verwante kwesties wordt verwezen. (12). Zo heb je wel eens meer de indruk dat het misschien aardig zou zijn om een kaartje met een literatuurverwijzing naar Laren te sturen. Dit kan echter alleen een zwaarwegend punt van kritiek zijn voor iemand, die meent dat in de sociologie de meest recente publicaties vanzelfsprekend ook

de beste zijn. Maar de kennisopbouw in dit vak *is* niet zo erg cumulatief. Dat mevrouw Romein, denkend en schrijvend vanuit een intellectueel klimaat dat zo'n 30 à 40 jaar achter ons ligt (en dat doet ze; daarin ben ik het wel met Blokker eens), zoveel opmerkingen weet te maken die ook in 1976 de moeite van het lezen waard zijn, is naar mijn idee bepaald geen aanbeveling voor de sociologie, maar dat maakt die opmerkingen er nog niet slechter op.

In één opzicht is het beeld van het drielandpunt verkeerd: het gaat hier niet om drie gelijkwaardige eenheden. Literatuur is bij mevrouw Romein *voorwerp* van onderzoek. Geschiedenis en sociologie zijn discipline's, die haar de *instrumenten* verschaffen om dit object te analyseren. De term "literaire sociologie" is eveneens misleidend, omdat het hier niet gaat om een speciale variant van de sociologie (b.v.: "mathematische sociologie" *versus* "literaire sociologie") maar om een sociologische benadering van literatuur (13). Over wat men zich nu precies bij zo'n literaire sociologie moet voorstellen, zijn al direct misverstanden gerezen. In *Drielandpunt* kan men lezen dat Ter Braak en Du Perron de vergissing maakten "de literair-socioloog als een paladijn van de toch nog altijd gewantrouwde tendens-literatuur te beschouwen" (p. 92). In *Omzien in verwondering* staat het nog duidelijker: "Natuurlijk was er ook misverstand tegenover het nieuwe, ook bij nieuwlichters als de Forummensen, die niet los kwamen van de gedachte, dat een literair-sociologische beschouwing zijn voornaamste norm zag in het al of niet aanwezig zijn van een tendens en vanzelfsprekend een sociale, beperkter: een socialistische tendens" (14).

Het zal wel erg dom zijn geweest van die Forumredacteuren, maar de eerlijkheid gebiedt me toe te geven dat ik uit deze recente artikelen soms eenzelfde indruk kreeg. Niet omdat mevrouw Romein de lof zingt van het socialistisch realisme, in genen dele. Wel omdat in een artikel als "Woekering van attributen" een niet zo duidelijk omschreven beeld te ontwaren is van hoe het zou zijn als *niet* de attributen zo verwoestend zouden woekeren. Tegenover de negatief geladen term "attribuut" staan woorden als "inhoud", "gerichtheid" (wat toch erg lijkt op "tendens"), "verantwoordelijkheid", "doel" en vooral: "functie". Die woorden schijnen te fungeren als de gewichten waartegen de prestaties van schrijvers worden afgewogen -en vaak te licht bevonden. Mevrouw Romein zal zich nimmer de kans laten ontgaan om weer eens een "literaat" flink de oren te wassen, en al die tirade's laten natuurlijk wel de indruk na dat één van de taken van een literaire socioloog kennelijk is om het kaf van het koren te scheiden, om schrijvers, die helemaal opgaan in de adoratie van een bepaalde attribuut te onderscheiden van auteurs met een duidelijke opvatting over hun verantwoordelijkheid, hun maatschappelijke functie. Het is dan toch op zijn minst begrijpelijk dat sommige lezers in 1976 aan hetzelfde misverstand ten prooi vallen als de beroemde Forummensen zo'n veertig jaar eerder.

Literaire sociologie is dus in elk geval *beslist niet* een benadering van literatuur, waarbinnen iets mooier is naarmate het de socialistische beginselen krachtiger propageert, zoveel is duidelijk, maar wat is het wel? Daarover is iets te vinden in het artikel "Invloed van Marx op literatuur", dat eigenlijk vooral handelt over de invloed van de ideeën van Marx op de literatuur*beschouwing*. In dit stuk blijkt dat mevrouw Romein zich van twee opvattingen distancieert. De ene is de nu wel bekende Heilige-Geest-doctrine, die aan literatuur een veel te grote autonomie toekent. De schrijfster wil evenmin iets te maken hebben met "een soort economisch determinisme, waarbij iedere dichtregel zich tot zijn economische impuls zou laten herleiden". (p. 175). Hoe zit het dan wel?

Wie wel eens iets aan literatuursociologie heeft gedaan voelt het misschien al aankomen: ook mevrouw Romein slaagt er niet in deze cruciale kwestie enigszins te verduidelijken. Natuurlijk draagt ook zij de gebruikelijke zoethoudertjes aan: "een organische formatie, waarvan de elementen elkaar over en weer beïnvloeden" (p. 175), "een boom die op zijn wortels stoelt (?), BvH), maar waaraan blad en bloeiwijze ook een onmisbare wisselwerkende functie hebben (p. 175), "de *wisselwerking* van de menselijke activiteiten op sociaal, economisch en cultureel terrein" (p. 177), "(...) dat onze literatuur van de laatste eeuwen een burgerlijke literatuur ingebed in een burgerlijke cultuur en sociaal patroon is geweest". (p. 182), "(...) omdat de literatuur een afspiegeling was van een samenleving die (...) " et cetera. Beïnvloeding, organische formatie, wisselwerkende functie, ingebed, afspiegeling -het maakt de preciese aard van het verband niet duidelijker.

In een stuk over 18de en 19de eeuwse romans door, over en/of voor vrouwen ("Vrouwenromans, Tussen idee en realiteit") wordt deze conceptuele holheid verborgen achter een speciaal gebruik van de termen "situatie" en -aan een dichtregel van Brecht ontleend- "*Verhältnisse*". Die woorden krijgen in verschillende verbanden betekenissen, die telkens een beetje van elkaar verschillen; dat maakt het moeilijk om greep te krijgen op het stuk (15).

Robert Merton, de bekende Amerikaanse socioloog, heeft in 1945 een soort vragenlijst gemaakt, die elke kennissocioloog (en dat is de literatuursocioloog ook) volgens hem -impliciet of expliciet- diende te beantwoorden. Hoewel zijn benadering becritiseerbaar is, lijkt het me toch goed om op deze plaats de eerste drie van zijn vijf vragen in herinnering te roepen. De tweede vraag luidt: "Welke intellectuele producten worden sociologisch geanalyseerd?" (16) Het antwoord daarop lijkt in die geval niet zo moeilijk te geven: literatuur. Dat antwoord lost nog niet de vraag op *welke* geschriften je precies gaat bestuderen en *wat* aan die geschriften je tot voorwerp van onderzoek maakt. Maar Mertons eerste vraag is nog veel moeilijker te beantwoorden: "Waar situeert men de "existentiële basis" van het onderzochte intellectuele product?" Hij geeft zelf een lange lijst mogelijkheden, waarvan ik er hier een paar noem: "social position, class, generation, occupational role, mode of production, group struc-

tures (...) "historical situation", interest, society, ethnic affiliation, social mobility, power structure, social process, (...) " Soms wekt mevrouw Romein de indruk als zou ze antwoorden: van al die dingen een beetje, al naar ik er behoefte aan heb. Het antwoord op Mertons derde vraag is echter helemaal onduidelijk: "Hoe worden de intellectuele producten verbonden met de existentiële basis?" Enkele begrippen, die Merton hier suggereert zijn: "congruence, (...) *Strukturzusammenhang*, structural identities (...) correspondence, reflection, bound up with, in close connection with", waarbij die laatste vier onder het hoofdje "ambiguë termen" vallen.

Mijn belangrijkste bezwaar tegen de literaire sociologie van mevrouw Romein is dat ze een in veel opzichten dubbelzinnig en naar behoefte bijstelbaar begrippenapparaat hanteert. Op die manier kunnen de werkelijk moeilijke theoretische kwesties (zoals *wat* hangt samen met *wat en hoe*) steeds ontloren worden. Men zou mevrouw Romein hier willen herinneren aan wat ze schreef in de inleiding tot haar proefschrift, namelijk "dat met het erkennen van deze samenhang het begrip van zijn structuur nog niet gewonnen is" (17). Dat proefschrift - hoe knap ook - helpt de lezer wat dit betreft niet verder. In de literatuursociologische essays, die mevrouw Romein sindsdien publiceerde heb ik niets kunnen vinden dat van meer inzicht in de theoretische voetangels en klemmen getuigt. Daardoor houden veel van die stukken iets oppervlakkigs en geldt ervoor wat de schrijfster eens met grote openhartigheid over haar dissertatie opmerkte: "Als ik een echte 'Wissenschaftler' geweest was, zou ik het onderwerp veel verder uitgebeend hebben, maar misschien was de aardigheid er voor mij dan afgedaan". (18).

Behalve theoretische problemen zijn er ook methodologische moeilijkheden waarover literatuursociologen zich het hoofd breken. Het is alweer Goudsblom (de bossen rond Vaals zijn niet zo groot, om met K.L. Poll te spreken), die in "Problemen bij de sociologische studie van romans" (19) enkele van die moeilijkheden opsomt. Hij onderscheidt onder meer "problemen van ordening" (hoe selecteren en systematiseren we het te bewerken materiaal?) en "problemen van toetsing en verantwoording" ("Hoe verantwoorden we de resultaten van onze interpretatie als *juist*?") Over dit soort vragen breekt iemand, die literaire sociologie in de Romeinse traditie wil beoefenen, zich het hoofd niet. Soms neemt de schrijfster de zaken wel erg luchthartig op: "Ik wou maar zeggen, dat wie zich rekenschap wil geven van de invloed van Marx op de literatuur van de laatste vijftiende eeuw (...) feitelijk voor de onmogelijke taak staat al het leesvoer van die jaren door te ploegen. Ik moet wel aannemen dat de lezer me wil toestaan me, zij het onredelijkerwijs, tot de literatuur met een hoofdletter te beperken" (p. 191) Zo'n zinnetje is natuurlijk ontwapenend: welke lezer is zo onbeleefd om hierna nog tegen te sputteren? Maar hier wordt over een probleemveld dat de literatuursociologie tot zo'n verraderlijk gebied maakt, met zevenmijlslaarzen heen gestapt.

En zo gaat het met alle methodologische kwesties. Ik ben best bereid te geloven dat het werk van Top Naeff burgerlijk was, *door en door* burgerlijk voor mijn part, maar hoe is zo'n uitspraak te controleren? Naar wat voor soort evidentie kunnen we verwijzen als een andere literatuursocioloog Top Naeff uitroept tot de minst burgerlijke schrijfster van haar generatie? Kan men dan bij voorbeeld genoeg nemen met fragmenten uit het werk van Top Naeff, die mevrouw Romein nu juist heeft uitgekozen omdat ze haar stelling zo overtuigend bevestigen? Dit zijn belangrijke vragen, waarachter ingewikkelde problemen schuil gaan. Het zijn ook nogal "positivistische" vragen en men zou het onvriendelijk kunnen vinden dat de schrijfster van een zo sympathiek boek als *Drielandenpunten* met deze typische sociologen-*hangups* wordt lastiggevallen. Toch lijkt het me redelijk om iemand, die zichzelf als pionierster in het gebied van de literatuursociologie opwerpt, te verzoeken om nu ook eens iets te zeggen over hoe je die obstakels, die een groot deel van dit terrein zo slecht toegankelijk maken, kunt aanpakken. Veertig jaar is toch een hele poos. Ik vraag niet om een "literatuursociologisch paradigma" met behulp waarvan de leerlingen ener "Romein-school" zich kunnen bezig houden met het oplossen van puzzeltjes; ik vraag alleen maar om een beetje theoretische en methodologische vastigheid. Die heb ik in deze literaire sociologie niet kunnen vinden, niet in 1935, niet in 1975 en niet in wat daar tussen zat (voorzover ik die stukken heb kunnen vinden, tenminste). Misschien verklaart dit ook voor een deel waarom in die veertig jaar zo weinig mensen de weg van mevrouw Romein volgden.

Ondanks deze bezwaren is *Drielandenpunt* een knap boek, dat je met meer interesse leest dan heel wat vaksociologisch geschrijf. Een artikel als "Wat is nu eigenlijk burgerlijk?" biedt voorbeeldige aanzetten tot een historisch-geïnformeerde taalsociologie. Ik vond het, toen het in *Vrij Nederland* verscheen (20) al zo aardig, dat ik het zorgvuldig bewaarde en dat verschaft me onlangs de gelegenheid om de VN-versie naast de boekversie te leggen en te constateren hoe nauwgezet dit stuk was bijgelepen. Mevrouw Romein beoefent het eerbare ambacht nog met ouderwetse degelijkheid. De Romein-fans, die alle stukken uit de bundel al eens ergens anders hebben gelezen, kunnen zich dus toch nog op enkele kleine verrassingen voorbereiden.

Het artikel over Emily Brontë dwingt ook respect af: de interpretaties zijn hier net een beetje anders dan je zou verwachten en daarom verrassend, terwijl ze een overtuigender indruk maken dan de rivaliserende interpretaties. Jammer dat de schrijfster zo zuinig is met voetnoten (angst voor quasi-geleerd vertoon?); nu is bij voorbeeld niet uit het betoog op te maken wat de titel van het boek van Winifred Gérin is, dat de aanleiding tot het stuk vormde.

Over het artikel "De Onzekeren" (waarin de correspondentie van Ter Braak en Du Perron wordt besproken), het korte *Gids*-stuk

"De lessen der geschiedenis" (een visie-achteraf op de Nederlandse reacties rond de gebeurtenissen in Hongarije in '56) en een terugblik op *De Nieuwe Stem* zou van alles te zeggen zijn, maar anderen hebben dat al gedaan en het zou een ander soort bespreking vergen.

Wel wil ik iets opmerken over het eerste artikel in de bundel: "Over taal en seks, seksisme en emancipatie". Met de strekking van dit stuk ben ik het van harte eens, maar het hinderde me dat er zo veel cliché's in stonden. Een uitspraak als "De verburgerlijkte proletarische vrouw leest *Libelle*" (p. 16) is nogal banaal. Zo treft men hier ook het standaardbeeld van de "talrijke bevolking van de suburbilla's, inclusief tuin, lawn, dubbele garage en barbecue" (p. 38) waarin natuurlijk mensen wonen die "allemaal tot de vaste klanten van de psychiater behoren" Even verderop werpen we een blik op het onvermijdelijke "verkavelingsboerderijtje-met-ingebouwde-bar" (p. 51) en "de elite van de 'Gooise matras' en andere 'matrassen': van de Kring, de kunstnaarsdorpen, de Gouden stranden van Ibiza" (p. 54). Deze verbaazingwekkend voorspelbare, tot op de draad versleten "décorstereotypen" (een term, die ik steel van de schrijfster, p. 183) detoneren in het werk van iemand, die vaak zo oorspronkelijk formuleert en zo alert-afwijzend reageert op gemeenplaatsen in het werk van anderen. Even storend is het feit dat deze literatuur-onderzoekster zo nu en dan de indruk wekt niet te weten dat de contemporaine Nederlandse literatuur waarachtig niet gedomineerd wordt door Jan Cremer (zie bv. p. 52). En als dan al eens de naam "Mensje van Keulen" wordt genoemd, dan is dat alleen maar om te melden dat die "wat krampachtig in de mannentoon valt" (p. 61).

In de meeste andere stukken zijn deze humeurige opmerkingen - die men ook in het vorige boek, *Ja vader nee vader*, geregeld aantreft - dunner gezaaid, maar de toon houdt toch steeds iets brommerigs. Je krijgt dikwijls de indruk dat mevrouw Romein met een norse gelaatsuitdrukking achter haar schrijfbureau zit en zo nu en dan voor zich heen mompelt: "Verdorie!" of "Bah!".

Die zachte bromtoon is afwezig in het artikel over Hans Christiaan Andersen. Juist omdat dit zo pretentieloos aan de lezer wordt aangeboden, valt de geleerdheid van de schrijfster hier extra op. Zo komt er bij voorbeeld een passage in voor, waarin de 17-jarige Andersen erg vreemde dingen doet om toch maar in de smaak te vallen bij de één of andere maecenas. Mevrouw Romein schrijft dan met grote voorzichtigheid: "Nu moeten we om iets te begrijpen van zijn wonderlijk optreden niet alleen aan zijn ongetwijfeld uitzonderlijk karakter denken, maar ook aan de omgeving waarin hij leefde" (p. 156). Dan volgt een passage van ongeveer één pagina waarin de geschiedenis van de Deense adel en het Deense burgerpatriciaat beknopt en helder wordt geschetst. En inderdaad: met die kennis gewapend kan men het gedrag van die rare puber een stuk beter begrijpen.

Het zijn vooral dit soort passages, die maken dat je het werk

van mevrouw Romein steeds weer met belangstelling leest en soms met bewondering.

NOTEN

1. A. Romein-Verschoor, *Drielandenpunt (Essays)*. Amsterdam, De Arbeiderspers (Serie: Synopsis), 1975. 277 pags., f 28,50.
2. Wanneer in deze bespreking paginaverwijzingen zonder verdere toelichting voorkomen, dan gelden die steeds *Drielandenpunt*.
3. A.H.M. Romein-Verschoor, *De Nederlandse romanschrijfster na 1880. Een literair-sociologische studie (Profeschrift)* Utrecht, 1935. Later verscheen van dit boek een handelseeditie: *Vrouwenspiegel. Een literair-sociologische studie over de Nederlandse romanschrijfster*. Utrecht, 1935.
4. Bibeb/A. Romein-Verschoor, "Ik ben er mijn hele leven lang op tegen geweest over iets spijt te hebben" (interview) in: *Vrij Nederland*, 2 januari 1971, pp. 3-4.
5. A. Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering. Herinneringen van Annie Romein-Verschoor*. (Twee delen). Amsterdam: de Arbeiderspers (Serie: privé-domein, nr 17). Het citaat staat in deel II op p. 286.
6. Yves van Kempen, e.a. *Materialistische Literatuurtheorie*. Nijmegen, 1971. De genoemde "mooie stukken" over H. Roland-Holst staan in de bundel *Spelen met de tijd*, (Amsterdam: Querido, 1957; pp. 141-176), het enige boek van mevrouw Romein, dat de bibliotheek van het Sociologisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam bezit - een illustratie bij wat in de tweede zin van dit stuk staat.
7. Jan Blokker "Drielandenpunt: variaties op drie basispreken", in *De Volkskrant*, 10.1.1976
8. *Omzien in verwondering*, II, p. 106
9. Idem, II, p. 223.
10. Zie bij voorbeeld J.A.A. van Doorn, "The Development of Sociology and Social Research in the Netherlands" in *Mens en Maatschappij*, juli-augustus, 1956, 31ste jaargang, nr 4, p. 205. Zie voorts het begin van J.A.A. van Doorns "Verstroeving van sociale verandering" (in *Het sociale leven in al zijn facetten, deel II*, Assen, 1958, p. 899) waarin de schrijver opmerkt "Er is geen betere methode om de problemen in dit grensgebied (bedoeld wordt het gebied waar de geschiedwetenschap en de sociologie elkaar raken) te demonstreren dan een onderzoek van het werk van Romein". (p. 901).
11. Prof. Romein was tot 1954-1955 bestuurslid van de N.S.V. Hij hield twee lezingen voor de N.S.V.: "Over de menselijke waardigheid" (verschenen in *Mens en Maatschappij*, jrg. 1937, p. 338) en "Gedachten over de vooruitgang" (Verschenen in *Sociologisch Jaarboek IV* (Leiden, 1950), p. 99). Mevrouw Romein hield voor de N.S.V. de lezing "Jeugd en Ouderdom" (Verschenen in *Sociologisch Jaarboek VIII* (Leiden, 1954) p.95).
12. J. Goudsblom, "Het algemeen beschaafd Nederlands". in: Sj. Groenman en H. de Jager (red.), *Staalkaart der Nederlandse sociologie*. Assen: Prakke en Prakke, 1970, pp. 108-127.
13. Zie ook hoe de schrijfster de term "Literair-sociologische studie" gebruikte in de ondertitels van de in noot 3 genoemde publicaties. De uitdrukking "literair-sociologische studie" is overigens minder dubbelzinnig dan de term "litteraire sociologie", die ik in dit stuk overigens wel aanhoud.

14. *Omzien in verwondering*, II p. 271.
15. Zo bevinden zich bij voorbeeld figuren, die zich in een "situatie-vrije-situatie" (p. 140) bevinden, in een geheel andere situatie dan een "uit haar situatie gerukte figuur" (p. 149.).
16. Robert K. Merton, "The Sociology of Knowledge", in: *Social Theory and Social Structure* . (1968, enlarged edition), New York, 1968. pp. 510-542. Het zogenaamde "paradigma" staat op pp. 514-515.
17. *De Nederlandse romanschrijfster*, p. VI
18. *Omzien in verwondering*, I, p. 269.
19. J. Goudsblom, "Problemen bij de sociologische studie van romans", in: *Studiekonferinsje Frysk*, Leeuwarden, 1971, pp. 32-47.
20. A. Romein-Verschoor, "Tets burgerlijk vinden vind ik burgerlijk", in: *Vrij Nederland*, 26.12.1970, p. 23.